

В.М. Давиденко, О.В. Давиденко

**ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС І ЕТНОКУЛЬТУРНА
ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ**

Національні, міжетнічні відносини, проблема надійного захисту прав національних меншин - одна з гострих проблем сучасності. Від її розв'язання значною мірою залежить збереження миру в світі, охорона прав і свобод людини та народів. Міжетнічні конфлікти, як свідчить досвід, руйнують державність, несуть незчисленні біди всім народам.

Головним фактором виникнення меншин, особливо на теренах сучасної Центральної та Східної Європи, були численні війни, які супроводжувалися зміною державних кордонів. Протягом століть відбувалося формування, розширення, потім дезінтеграція імперій. Європейські меншини виникли передусім не в результаті імміграційних процесів чи переселення до нових територій, а як наслідок внутрішніх міграцій у межах імперій та федерацій, що розпадалися, а також неодноразових змін політичних режимів, під владою яких опинялися певні групи населення, навіть якщо вони постійно проживали на даній території.

Для України, яку населяють понад 50 млн. чоловік близько 130 національностей, проблема міжетнічних відносин постає як проблема подолання тоталітарного минулого, національної політики, що фактично ігнорувала самобутність та своєрідність народів та етносів, їх асиміляції. Лише в 1920-ті роки в радянській Україні для національних меншин було утворено досить розгалужену мережу радянських установ і організацій - Центральна комісія у справах національних меншостей при ВУЦВК, Рада національних меншостей Наркомату освіти, Державне видавництво національних меншостей та ін., мережу навчальних закладів та культурно-освітніх установ, здійснювалася видавнича діяльність національними мовами. Однак це був лише тимчасовий тактичний захід, спрямований на зміцнення на місцях більшовицького режиму. Згодом все це було вивезовано, знищено. Масовими стали депортації етнічних груп з місць їх постійного проживання. Політика Комуністичної партії, яка чинила потужний ідеологічний тиск на національну інтелігенцію, була спрямована на деформацію історичного

мислення, відмирання національного коріння, природи та механізму національних культур.

Тільки із здобуттям незалежності в Україні розпочалося формування державної етнополітики, базованої на міжнародних правових нормах і засадах. Вже 1 листопада 1991 р. було прийнято "Декларацію прав національностей України", а 25 червня 1992 р. - Закон України "Про національні меншини в Україні". Україна дотримується Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Декларації 47-ї Генеральної Асамблеї ООН про права осіб, які належать до національних, етнічних, культурних і мовних меншин.

Важливою подією у справі захисту прав національних меншин, які проживають на території колишнього СРСР, стало підписання у жовтні 1994 р. у Москві десятима країнами-членами СНД, у тому числі й Україною, "Конвенції про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин". Цей документ дав нові можливості для розвитку національно-культурної самобутності етнічних груп. Згідно з Конвенцією, особи, що добровільно визнали свою належність до національної меншини, мають право вільно брати участь в культурному житті спільноти, яка утворюється представниками даної групи меншості. Зокрема, вони можуть:

- індивідуально чи спільно з членами своєї групи вільно висловлювати, зберігати і розвивати свою етнічну, мовну, культурну самобутність;
- вільно користуватися рідною мовою як у письмовій, так і в усній формі, мати доступ до інформації, тобто поширювати і обмінюватися нею, виключаючи право створювати засоби масової інформації своєю мовою, спілкуватися рідною мовою з органами державної влади, коли для цього є відповідні можливості;
- мати право на своє національне ім'я та прізвище, добиватися відповідних умов для навчання рідної мови, включаючи відкриття та підтримку навчальних закладів різних рівнів, забезпечення їх програмами, навчальними посібниками, літературою відповідною мовою, сприяти підготовці спеціалістів для роботи в цих навчальних закладах;
- вживати заходів щодо збереження та вивчення своєї культурної спадщини, пам'яток історії та культури;
- звертатися до історії та культури національних меншин під час вивчення історії і культури держави.

Етнокультурна політика є складовою частиною етнополітики Української держави. Остання розвивається згідно традиційної для демократичної багатонаціональної держави схеми: етнічні спільності - етнічна інституалізація - заявлені етнічні духовні інтереси і права - держава - державна політика задоволення етнічних інтересів і прав - в результаті офіційне визнання та гарантований статус етнічних спільностей. Виродовж даного логічного зв'язку, що відбиває по суті сам процес формування та реалізації етнополітики, спостерігається специфічна взаємодія між суб'єктом і об'єктом політики, котрі постійно міняються ролями. Існування різних етнічних спільностей, груп, або точніше національностей, рано чи пізно веде до утворення відповідних етнічних інститутів, тобто організацій. Ті, в свою чергу, будують свою діяльність, крім усього, також на постійній аделції до держави як об'єднуючого етнічні інститути назвала в межах даного соціально-політичного організму, але, природно, в особі відповідного верховного державного інституту. Предметом таких аделцій є питання про права і статус, що знаходить відбиток у законодавчих та виконавчих (з боку держави) акціях. Саме тут формується державна етнополітика, котра є одночасно і викликом існуючим етнічним інститутам та реакцією на висунуті ними інтереси і права. Таким чином, змістом етнокультурної політики, як і етнополітики загалом, є конкретні взаємини між державою та етнічними інститутами.

Незалежна Україна, на відміну від ряду інших країн, змогла уникнути масових міжнаціональних зіткнень і потрясінь на етнічному ґрунті. В цьому свою позитивну роль відіграла саме послідовна політика по підтримці меншин, регулювання з боку держави балансу національно-культурних інтересів українців і етнічних меншин, розбудова широкої законодавчої бази національних відносин. Активний перехід до політики багатокультурності, що відбувається в Україні, став одним з ефективних каналів утримання міжнаціональної злагоди.

Іноетнічне населення в Україні нараховує 14 млн. чоловік, або 27,3% від усього населення. Його духовні інтереси і запити виражає нині близько 240 національно-культурних товариств, в тому числі 15 із всеукраїнським статусом.

Значною є в Україні румунська меншина. Румуни в Україні посідають восьме місце за чисельністю серед національних меншин. Їх кількість становить 134,8 тис. чол., або 0,3 % населення країни за переписом 1989 р. Понад 100 тис. з них (74,4%) проживає в Чернівецькій області, 29,5 тис. (21,9 %) - в

Закарпатській області. Найбільш компактно румунське населення проживає в Герцаївському, Глибоцькому і Сторожинецькому районах Чернівецької області, де відповідно становить 94%, 42,7% і 36,6% всіх жителів. У містах живе 35,1 тис. румунів України, у селах - 99,7 тис. чол. Мову своєї національності вважають рідною 62% українських румунів.

Важливу роль у розвитку національно-культурного життя румунів України відіграють громадські об'єднання, зокрема Християнсько-демократичний альянс румунів України (ХДАРУ), Всеукраїнська науково-педагогічна Асоціація "Арон Пумпул", що мають статус всеукраїнських, а також ряд національних об'єднань обласного та міського масштабу. Румуномовна громада, постійно відчуває підтримку з боку офіційних владних структур Румунії.

В контексті реалізації основних статей Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1998 р. затверджено склад української частини Зміняної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, до складу якої входить також народний депутат України, румун за національністю І.В.Полеску.

У місцях компактного проживання румун створено розгалужену мережу культурно-мистецьких закладів, які сприяють збереженню і розвитку духовної культури і традицій румунської меншини. У Чернівецькій і Закарпатській областях діють понад 80 клубних закладів, 90 бібліотек, понад 750 румунських художніх колективів. Працюють також дитячі школи мистецтв, художні школи, кінозали, проводяться щорічні румунські національні фестивалі. Серед найвідоміших національно-мистецьких колективів є румунські танцювальні ансамблі "Марцішор" та "Ізворац", оркестр румунської музики "Мугерел" та інші. В с.Біла Церква Рахівського району та с.Глибокий Потік Тячівського району Закарпатської області створено центри румунської культури. За організаційної та матеріальної підтримки проводяться щорічні румунські національні фестивалі: "Марцішор", "Лімба noastră", "Флоріле далбе".

Визнаючи і шануючи прагнення українських румунів зберегти історичні пам'ятки свого народу та пам'ять про його видатних діячів, розгорнувся процес повернення історичних назв населеним пунктам у місцях компактного проживання румунської меншини. На основі рішень органів виконавчої влади

та органів місцевого самоврядування в Чернівецькій області повернуто історичні назви 4 населених пунктам. У м. Чернівці на честь видатних представників румунського народу перейменовано кілька вулиць.

Українська держава створює широкі можливості для реалізації конституційного права румунської меншини на навчання рідною мовою або вивчення рідної мови. Румунську мову в Україні вивчають в 97 закладах освіти, які охоплюють близько 25 тис. учнів. Всі заклади освіти забезпечені кваліфікованими кадрами вчителів, які мають вищу або середню спеціальну освіту. Підготовку та перепідготовку фахівців з румунської мови і літератури проводять Закарпатський обласний інститут навчання і виховання, Київський національний університет, Чернівецький університет та Чернівецьке педагогічне училище. 10 вузів України співпрацюють з 12 вищими навчальними закладами Румунії.

Румуномовні заклади освіти комплектуються підручниками видавництва "Освіта", "Світ", "Карпати". Вже видано 45 найменувань підручників, до кінця 1998 р. заплановано видати ще 25 найменувань підручників.

Під егідою Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук у 1998 р. розпочато розробку проекту Концепції розвитку освіти національних меншин в Україні. Завершено розробку концепції розвитку культури національних меншин, Державної програми відродження й розвитку освіти національних меншин на 1994-2000 рр.

Концепцією розвитку культури національних меншин, затвердженою Кабінетом Міністрів України, передбачено, що проблеми культурно-освітнього життя національностей вирішуються в рамках загальнонаціональних, всукраїнських державних програм розвитку культури та освіти з урахуванням національної самобутності і менталітету. Зусилля будуть зосереджені передусім на вирішенні завдань підготовки кадрів та організації наукових досліджень культури національних меншин, соціокультурної ситуації в місцях їхнього компактного проживання, здійсненні культурно-освітньої діяльності, забезпеченні економічних засад функціонування культур національних меншин.

Державна програма відродження та розвитку освіти національних меншин передбачає вирішення до 2000 року таких наболілих проблем як: відтворення освітніх закладів національних меншин в республіці з рідною мовою навчання, оновлення змісту освіти та виховання дітей, що належать до

етнічних груп; запровадження науково-педагогічних досліджень з широкого кола проблем, пов'язаних із розбудовою національної освіти; здійснення заходів щодо організаційного, науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення освітніх установ національних меншин тощо.

Важлива роль у піднесенні національно-культурного розвитку етнічних меншин, в т.ч. румун, надійшла засобом масової інформації. Так, потребу румунської меншини в отриманні інформації рідною мовою нині задовольняють: телерадіомовлення, річний обсяг якого складає 513 годин, газети "Конкордія" - додаток до газети Верховної Ради України "Голос України" (тираж - 10,8 тис. примірників), "Зоріле Буковиней" - газета обласної ради (тираж - 6,9 тис. примірників), близько десятка інших періодичних видань.

Ми подали неповний перелік усіх тих надбань українських румун, які є беззаперечним результатом перебудовних процесів колишнього СРСР та державної політики перших років незалежності України щодо національних меншин.

Для багатьох національних меншин України характерним є не лише зростання рівня забезпеченості культурно-просвітницьких потреб, а й наростання ряду негативних тенденцій. Серед них більш виразними є:

а) зниження культурно-потенційного рівня національних меншин. Окремі з них втрачають не тільки кількісно, а й якісно: за межі України виїжджає і так малочисельна національна інтелігенція - вчителі, лікарі, митці, музиканти, бізнесмени. Нерідко не повертається молодь, що закінчує навчання за рубежом. Натомість в Україні осідають тисячі вихідців з Азії та Африки;

б) наростання кризових явищ в матеріальній і духовній сферах, коли невизначеність та економічна нестабільність призводять до розбазарювання колективно створених цінностей, знецінення праці та її продукту. Поряд із знеціненням матеріальних прослідковується девальвація моральних цінностей. Як наслідок вищевказаних та інших мотивів, посилюється процес втрати цінностей та особливостей, що характеризують дану національну спільність. Це явище охоплює практично всю сферу життєдіяльності - від користування мовою через релігійні обряди, традиційні народні ремесла і аж до сімейних відносин.

в) звуження сфери застосування мов цілого ряду національностей. Наведені вище дані засвідчують, що близько 38% румун рідною мовою вважають не свої національності.

І це негативний факт, адже мова - основний інтегруючий фактор і втрата фактично завершує процес асиміляції.

Сучасна практика вимагає нового бачення національної ситуації та міжетнічних відносин в Україні. Етнокультурні та етнополітичні орієнтації ряду національностей України значно різняться між собою. Структура, ієрархічність етнокультурних позицій і інтересів, їх етнічна семантика на регіональному рівні, для українців і кожної меншини не тотожні, часто-густо не співпадають. Такі суперечності зумовлені глибиною етносоціальних відмін, власне етнічною природою багатьох стереотипів і культурних явищ, політизацією останніх через національні інтереси.

Неоднакова чисельність національних меншин, різноманітність моделей компактного та дисперсного їх розселення, різні терміни проживання в Україні, нерівномірні темпи соціально-економічного та культурного розвитку, подекуди досить відмінний час та досвід політичного розвитку - все це та багато інших об'єктивних факторів передбачають не уніфікацію національностей, а подальшу їх диференціацію, і, відповідно, збагачення багатокладного національного життя.

Стрижневою ланкою поступу в етнополітичній сфері є лівія на всебічний розвиток як української нації, так і етносів України. Звідси - генеральний курс на плюралізм культур і водночас соціально-економічну та політичну інтеграцію в єдиному національно-державному просторі. Зважена й ефективна політика багатокультурності дає змогу зміцнити міжнаціональну злагоду, стримати відцентровість етнополітичної регіоналізації.